

Bij de verkiezingen van 1971 verloor de KVP opnieuw (nu zeven zetels). De partij was ook in de greep van de vernieuwing gekomen; men wilde af van het behoudende karakter en zocht toenadering tot de PvdA. En daarvoor was De Jong een sta-in-de-weg. Daarmee kwam een einde aan zijn politieke carrière; hij werd afgedankt door zijn partij. Over de informatie van het kabinet-De Jong hebben Bouwer en Merriënboer nog een aardig detail te melden. De Jong had Aantjes graag als minister van Volkshuisvesting gehad. Maar Biesheuvel, de partijleider van de ARP, belde De Jong op met de mededeling dat hij beter naar een andere kandidaat kon uitkijken: Aantjes had een oorlogsverleden. Dat was blijkbaar bij de ARP-leiding bekend. De BVD, die de anteceden-ten van de kandidaat-ambtsdragers had nageplozen, was niets opgevallen. Aantjes werd vervolgens op medische gronden ongeschikt bevonden. De grote maatschappelijke verandering kreeg De Jong met een grondgolf uiteindelijk te pakken en spoelde hem weg. Maar hij zou nog een paar keer opduiken. In 1975 op een partijcongres in Arnhem riep hij de leden van de KVP, ARP en CHU hun partijbesturen te bestoken met adhesiebetuigingen aan één grote confessionele volkspartij. Met de zo verkregen 80.000 handtekeningen zou de brede basis in het land gelegd worden voor het CDA. Een partij waar De Jong nog steeds – als mastodont – lid van is en waarvan hij nog onlangs dreigde het lidmaatschap op te zeggen als ze akkoord ging met de door de PVV geëiste bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking. Maar zover is het niet gekomen.

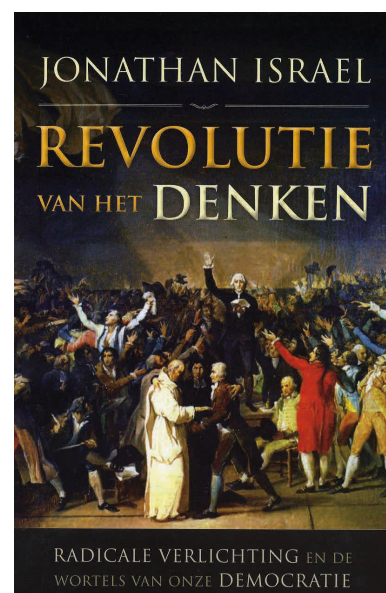
Hans Pols

**Jonathan Israel
Revolutie van het denken,
Radicale verlichting en de
wortels van onze democratie**
(Van Wijnen: Franeker 2011),
239 blz., € 25,00

De waarden die in de moderne westerse samenlevingen centraal staan, zoals democratie, etnische en seksuele gelijkheid, vrijheid van meningsuiting en drukpers, scheiding van kerk en staat, zijn voor het eerst uitgedrukt tijdens de Verlichting. Maar anders dan vaak wordt gedacht was lang niet iedere verlichte denker overtuigd van de redelijkheid van alle mensen. Toen de Verlichting aan het einde van de zeventiende eeuw opkwam, was het een beweging die vooralsnog de maatschappelijk status-quo accepteerde. Met het verstand probeerde ze die te begrijpen en waar mogelijk te verbeteren, daarbij zoekend naar het evenwicht tussen rede en traditie. Zo hield Newton zich naast wiskunde en astronomie

ook met alchemie bezig en verdedigde Voltaire het absolutisme. Toch waren er van meet af aan ook Verlichtingsdenkers die alleen het bestaan van zaken accepteerden die met de rede te verklaren waren. Israel noemt ze monistisch. Bij deze denkers was er geen plaats voor wonderen en het bovennatuurlijke. Zij vonden dat ook de moraal op de rede gebaseerd moest zijn en dat het uitgangspunt daarbij gelijkheid moest zijn. Traditie had geen waarde voor hen en diende dus overboord gegooid te worden. Democratie was voor deze radicale Verlichters de beste regeringsvorm en daar hoorde volledige vrijheid van denken, spreken, schrijven en drukpers bij. Hardnekkig is de overtuiging dat atheïsten en deïsten radicale Verlichters moeten zijn. Maar in zijn algemeenheid valt dat niet te stellen: Voltaire, Hobbes en Hume waren het in ieder geval geen radicale Verlichters. En degene die het zeker wel was, Spinoza, was geen atheïst, alhoewel hij een afwijkend idee van het christendom had. Zijn geloof was gebaseerd op gelijkheid en naastenliefde. Theologen en de kerk hadden volgens hem dat geloof verraden met als resultaat misleiding en ►

bijgeloof. Hij had de overtuiging dat Adam en Eva moreel nooit goed of slecht waren geweest en dat moraliteit een functie van het maatschappelijk leven was.

Aan het einde van de achttiende eeuw kwam de gematigde Verlichting in de verdrukking en werd ze overspoeld door de radicale vorm. Aan beide kanten van de Atlantische Oceaan, in Amerika, de Republiek en Frankrijk, ontstonden revolutionaire bewegingen die geïnspireerd leken door de radicale ideeën. Vanaf de jaren zestig is het denkbeeld dat ideeën revoluties kunnen veroorzaken in diskrediet geraakt; radicale maatschappelijke omwentelingen zouden alleen door sociaal-economische omstandigheden veroorzaakt kunnen worden. Maar Israël toont overtuigend aan dat de aanzwellende stroom – tsunami zou je bijna zeggen – van radicaal verlichte boeken en pamfletten het intellectuele pad plaveiden voor de revolutionaire gebeurtenissen in de jaren tachtig van de achttiende eeuw. Ze waren de uitdrukking van de verwachting en de hoop dat de rede, de wetenschap en de waarheid, de mens zouden kunnen bevrijden van dwaling en onwetendheid en daarvoor moest de hele samenleving op de schop. In die revolutionaire ideologie kreeg het begrip tirannie ook een andere betekenis. Betekende het eerst de overtreding door vorsten van wettelijk vastgelegde regels, gewoonten en privileges, volgens de nieuwe opvattingen was het al het gezag dat niet in het belang van het volk, zijn vrijheid, gelijkheid en welzijn, werd uitgeoefend. En daarmee werd de basis weggeslagen onder het gezag van vorsten, adel, de kerk en de standensamenleving. Actueel blijft de vraag wat al die goedbedoelde rationele, radicale veranderingen hebben opgeleverd.

Hans Pols

Li Kunwu & P. Ôtié. *China.*

1. *De tijd van de vader.*

2. *De tijd van de partij.*

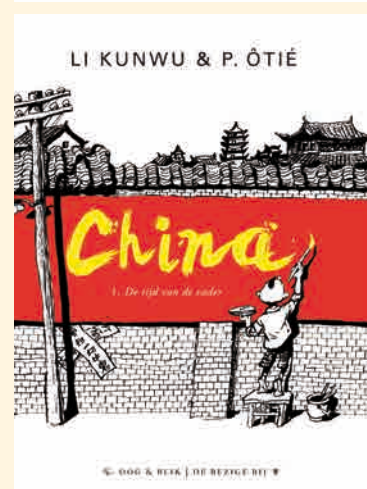
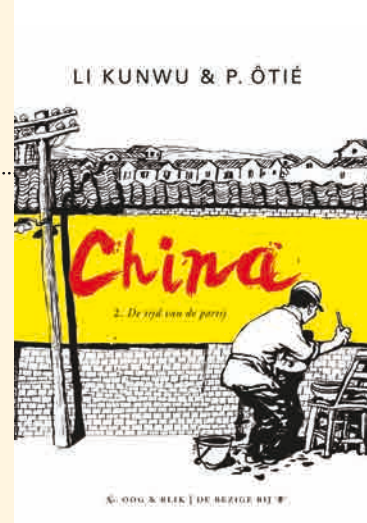
(Oog & Blik/De Bezige Bij:

Amsterdam 2009 en 2012),

248 en 192 blz., € 19,90 en € 24,90

Xiao Li wordt in 1955 in het zuiden van China geboren. 'Dit maakt mij volgens de Chinese horoscoop een geit, volgens sommigen een schaap. In ieder geval onderdeel van de 600 miljoen Chinezen, de gouden tijd van de volksmassa's en de triomferende revolutie.' In *De tijd van de vader* wordt in vette lijnen de *hustle and bustle* van het geboortedorp van Xiao neergezet. Zijn vader is een fanatiek partijfunctionaris. De eerste jaren van het leven van Xiao spelen zich af in de tijd van Mao Zedongs *Grote Sprong Voorwaarts* en de *Honderd Bloemencampagne*. Tegen het eind van deel twee is de Culturele Revolutie voorbij, sterft Xiao's vader aan leverkanker en is hij – net als zijn alter ego Li Kunwu – cartoonist voor de krant *Yunnan Ribao*.

China is een *graphic novel* in de beste traditie van het genre. Het is het persoonlijke verhaal van iemand die het ogenschijnlijk allemaal zelf heeft meegemaakt en eraan heeft deelgenomen. Je ziet hoe kinderen geïndoctrineerd worden, hoe er honger geleden wordt, hoe tempels worden opgeofferd als brandstof voor de lokale smeltovens. Xiao offert zelfs zijn sleutel voor omsmelting. Xiao's vader wordt afgeschilderd als bullebak die zijn moeder berispt, omdat zij haar kleinzoon traditionele verhaaltjes vertelt. Ten tijde van de Culturele Revolutie wordt Xiao lid van de 'gevechtsbrigade van staal' van de zesde klas van school Nummer 22 van de stad Kunming, voor wie schoolleiding en docenten amechtig het hoofd buigen wanneer zij worden aangeklaagd als kapitalistische opstandelingen.

Aan het eind van het eerste deel sterft 'onze grote roerganger Mao', waar met ontsteltenis kennis van genomen wordt. Daarmee gaat deel twee verder. Tegen die tijd begint Xiao te twijfelen aan het systeem, het systeem dat hem in het tweede deel in het leger brengt (en hem van soldaat tot landarbeider maakt) en zijn vader naar een heropvoedingskamp stuurt. Xiao's talent als tekenaar wordt ontdekt, hij mag posters in de lijn van de partij gaan maken. Het oppakken van de *Bende van Vier* markeert het einde van 'tien jaar van gekte', zoals het in het boek wordt verwoord. Xiao trouwt, ziet zijn eerste buitenlandse toeristen en verzoent zich met zijn vader. Die verzoekt hem, vlak voor zijn dood, zijn laatste salaris aan de partij te geven, trouw tot in de dood. Tekenaar Li Kunwu en scenarist P. Ôtié hebben een knappe *graphic novel* gemaakt die ook leerlingen een blik achter de schermen toont. Dit toont het leven, zoals het door miljoenen Chinezen is beleefd.

Ger Jan Onrust